

Het kan niet onze bedoeling zijn, precies aan te geven, hoe de Aufklärung van stap tot stap verder gegaan is, hoe het Engelse Deïsme tegenover haar stond, hoe zij uitliep in rationalisme (hier alleen gezien als theologisch begrip) en hoe zij overging in het Duitse Idealisme, het gaat ons alleen om de hoofdgedachte, om de overwinning van de rede. Ter typeering van die hoofdgedachte kunnen we nu verder wel van dat alles afstappen om ons te bepalen bij één der voornaamste woordvoerders, wiens invloed nog altijd voortduurt, bij Spinoza.

Spinoza werd in 1632 te Amsterdam geboren. Hij sproot voort uit een Portugeesch-Joodsche familie. Op 24-jarigen leeftijd werd hij op grond van zijn ketterijen door de Joodsche overheden vervloekt. Hij liet zich daardoor niet weerhouden, maar ging voort met zijn schrikkelijke dwaalleeringen. Door het slijpen van optische glazen verdiende hij zijn brood en was hiermede zoo tevreden, dat hij zelfs een aanbieding van een professoraat in Heidelberg versmaadde. Na een leven van rustige bespiegelingen overleed hij in 1677 te Den Haag.

Wat was nu zijn leer? Dat alles te kennen was! Hij duldte geen wereldraadsels. „De menschelijke geest heeft een adequate — volkomen aan de werkelijkheid beantwoordende — kennis van het eeuwige en oneindige wezen Gods⁹⁹, als de menschelijke geest zijn verstand naar „ordine geometrico“, naar mathematische, wiskundige wijze, scherp laat werken. Anders heeft hij niet noodig.“ Hij wordt niet moede dat te herhalen. „Ik beken openlijk, dat ik de Schrift niet versta... maar ik heb rust bij hetgeen mijn verstand mij te kennen geeft.“ „We hebben geen anderen toetssteen dan ons natuurlijk verstand.“ „Ik houd het bij mijn verstand, en dat is het ware woord Gods en kan noch verslechterd noch verdorven worden.“¹⁰⁰

Maar wat dan de Bijbel? Dien kan hij niet aanvaarden. Hij geloof niet in profeten of apostelen. Zij leerden hun eigen kennis. En dat is heel goed. Hier is maar één uitzondering op, Christus. Hij is een mensch, die met bovennatuurlijke gaven gesierd is, en deze ontving de wijsheid Gods, die Hij terstond begreep. Overigens handelt hij niet vaak over den Christus: vermoedelijk is de vermelding van Christus als den eenigen Ontvanger van openbaring of een tribunaal aan den heerschenden godsdienst¹⁰¹, of een voorzichtigheidsmaatregel, om niet al te zeer met de kerk in conflict te geraken, omdat hij den Bijbel zou aantasten.¹⁰²

De Schrift is dus niet openbaring Gods. Daarom is ook geen geloof noodig, in den zin van kennen althans. Het geloof bedoelt de gehoorzaamheid aan God en de vroomheid. Anders niet. Kennis is er door de rede. Zij openbaart ons door onze overleggingen, dat God alles omvat, en dat alles in Hem is. Zij openbaart de leer over Hem, over de natuur, die één met Hem is enz. enz. Maar dat heeft voor ons onderwerp geen belang. Net zoo min als we de vraag willen behandelen, waar Spinoza thuis hoort. Is hij een mysticus? Is hij een rationalist?¹⁰³ Gaat nu slechts om de vraag: erkent hij openbaring? En daarop is het antwoord: neen, want de mensch heeft zijn rede en het gaat om de vraag, wat is geloof bij hem? En het antwoord moet zijn: voor geloof blijft geen plaats over, de mensch heeft immers zijn redelijk inzicht? Natuurlijk doet hij nog moeite, eenige plaats te vindiceeren voor het geloof en de Heilige Schrift. Het geloof heeft dan als doel gehoorzaamheid en vroomheid, de wijsbegeerte de waarheid. Nooit mogen geloof en wijsbegeerte met elkander in conflict komen, noch contact met elkaar zoeken: ze blijven ieder meesters op haar eigen gebied. Maar het komt neer op een wegschakelen van de openbaring Gods. „De rede is onze grootste schat en het licht, ons van God gegeven“. „Bij welk altaar kan de mensch heil vinden, die de majesteit der rede schenkt?“¹⁰⁴

We hebben met opzet langer bij Spinoza stilgestaan, omdat hij geweldigen invloed uitgeoefend heeft en nog uitoefent, en omdat zijn opvattingen ons brengen in het hart der dogmatische kwesties van tegenwoordig.¹⁰⁵

Zooals hij spreekt immers een der allergrootsten,

99) Ethica, II, 47e stelling.

100) Aanbalingen uit zijn brieven, uitgegeven door J. H. von Kirchmann, resp. pag. 112, 127, 236.

101) Heering, Geloof en Openbaring, II, 335.

102) Freudenthal-Gebhardt, Spinoza, II, 183.

103) Zeer verschillende antwoorden worden op deze vraag gegeven. Zie Heering: „In ons land werd hij bij de driehonderdjarige herdenking van zijn geboorte als vroom mysticus, in Rusland als de initiator van het atheïsme gevierd!“ a.w. 342. Hofer in Weltanschauungen der Neuzeit, 55, teekent hem als den man van het mystieke mechanisme, die geleerd heeft van Sebastian Franck, en die zelfs allerlei gnostieke dwalingen vernieuwd heeft.

104) Heering, a.w. 328, 344, Hofer, a.w. 45-55, Ant. Vloemans, Leven en leer van groote denkers, 290-321. Windelband typeert hem als den man, die geleerd heeft de „amor intellectualis Dei, quo deus se ipsum amat.“

105) Over dien grooten invloed, na een tijd van vergetelheid, vooral ook in onze dagen, o.m. Freudenthal-Gebhardt, I, pag. 201-241, en Vloemans, a.w. 319-321.

In: Kruisgezinnen en Separatisten vertelt Dr. van der Does iets van een meteor aan den kerkelijken hemel, een zekeren Van der Linde. Deze man schreef later een dissertatie over Spinoza, waarin hij mededeelt: „Noch bij afdien Tag, d.i. in 1862, existieren in Holland abgesonderte Kreise, wo die spinosistische-brilliantische Mystik die einzige Labsal der Seele ist.“ (Freudenthal-Gebhardt, 223).

Hegel. Hij heeft zeer groote waardeering voor het Christendom. Het is de absolute religie. Wat op dit gebied bereikt kan worden, is bereikt. Als religie kan het christendom niet overtroffen worden. Maar er is nog iets hoogers, het absolute weten, de Geest in het reine begrip. God komt door den Geest in trappen tot steeds klaarder bewustzijn van Zichzelf. Het weten is de hoogste trap. „Men heeft de keus, te zeggen: de religie is een Vorstufe (trede) voor het absolute weten, of: het absolute weten is de voleinding van den absoluten godsdienst.“¹⁰⁶ Is er zoo nog een eigen plaats voor de religie?

De theologen, die Hegel volgen, hebben steeds diezelfde moeite. Ze kunnen geen plaats vinden voor de religie. Een voorbeeld van zulke theologie is het in 1938 verschenen boekje van Van der Brugh: Rede en Openbaring. Theologie en filosofie zijn volgens hem volkomen één. Toch is hij theoloog en moet hij dus een plaats hebben voor de religie. Maar bij alle moeite, die hij doet, een bevredigende plaats kan hij niet vinden.

En zoo gaat het met alle vertegenwoordigers der Hegelsche theologie. Men wil openbaring vasthouden, maar hoe men de zaak ook wendt of keert, openbaring komt neer op het zoeken in eigen geest. Scholten noemde openbaring een innerlijke werkzaamheid Gods, een onthulling van het ziels-oog, een getuigenis des Geestes, maar Heilige Geest en menschegeest vallen samen. Er is geen plaats voor geloof. Het is eigenlijk alleen het hebben van inzicht. DE WAARHEID, DIE DE DOGMATIEK OP HAAR WIJZE UITDRUKT, IS GEEN ANDERE DAN DIE HET WIJSGEERIG DENKEN KAN VINDEN. Maar hierdoor is de linksche moderne godsdienstigheid niet meer in staat zich staande te houden en velen, die een eigen plaats wilden openhouden voor de religie, zijn dan ook andere wegen opgegaan, de wegen van eigen plaats voor geloof en openbaring. Zoo kwam de links-moderne richting te staan tegenover de rechts-moderne richting — mannen als Haentjes, Horreüs de Haas, Snelhage en Van der Brugh tegenover menschen als Roessingh, Heering, Tjalma en De Vos.

M.

M. Vr.

106) Elert, a.w. 26.

KERKELUK LEVEN

DE PLURIFORMITEIT EN ONZE SYNODES. (IV.)

Zeer merkwaardig vind ik voorts in het artikel van prof. Dijk (zie ons blad van 23 Febr. '40), alinea 18. We drukken ze nog eens af:

18. Onze Belijdenis sluit dus volgens Leeuwarden de „pluriformiteit“ niet uit, en omdat dit uitgesproken is, zonder dat iemand hiertegen bezwaar had, ook de Zeeuwsche broeders niet, mogen we niemand vrijheid laten om dengenen, die wel de pluriformiteit erkennen, te betwisten, dat hun overtuiging rust in de Schrift en de Belijdenis.

Ik zou willen vragen: waar staat dat?

Dat n.l. volgens Leeuwarden onze belijdenis de „pluriformiteit“ niet uitsluit?

Dat staat nergens.

We hebben niet te maken met de meening van A of B of C, synodaal rapporteur al dan niet, doch alleen met wat besloten is. En hier volgt de letterlijke tekst van het besluit (acta Leeuwarden, bl. 62, artikel 118):

„Prof. Dr H. Bouwman rapporteert inzake A 13, het bezwaarschrift van Dr Buizer (Bijlage XXXII), en adviseert dat deze vergadering uitspreke:

1. dat het gravamen van Dr Buizer tegen artt. 27-30 van de Belijdenis in eigenlijken zin niet een gravamen te noemen is, wijl het niet gericht is tegen de genoemde artikelen als zoodanig, maar tegen een uitlegging en opvatting van deze artikelen, en uitgaat van eene uitlegging, waarmede de Synode niet instemt;

2. dat de Synode op de verdere beschouwing van Dr Buizer in deze zaak thans niet ingaat, omdat zij eene commissie heeft benoemd met het mandaat om eene nadere formuleering en uitlegging van de drie artikelen des geloofs: over de H. Schrift, over de Kerk en over de verhouding van Kerk en Overheid, in overweging en in studie te nemen;

3. dat van dit besluit kennis gegeven worde aan.....

Aldus wordt besloten.“

Dit is alles.

Het woord pluriformiteit komt hier niet eens in voor!

Hoe kan dan prof. Dijk beweren, dat volgens Leeuwarden (en dat moet dan deze beslissing zijn), de pluriformiteit niet is uitgesloten?

Het staat er niet.

Alleen dit staat er, dat de opvatting en de uitlegging van Dr Buizer uitgesloten geacht werd door de synode van Leeuwarden. Maar als ik zeg, dat Buizer's interpretatie der confessie niet deugt, dan heb ik nog niet beweerd, dat de beschouwing, die hem tegen den door hem geïnterpreteerden inhoud der confessie in het geweer doet komen, met de confessie verbindbaar is.

Noem Buizer's theorie A, den tekst der confessie B,

Buizer's interpretatie van dien tekst C, — dan zegt dr Buizer:

C is juist,

A is ook juist,

maar B is vals, wijl B niet zich verdraagt met A.

Nu zegt de synode:

C is onjuist,

er is dus geen enkele reden om B te veranderen, want als C onjuist is, dan is er geen enkele grond aangegeven, om B op grond van C te wijzigen.

Maar dan is daarmede niets gezegd omtrent A. A kreeg niet eens een beurt, vandaar dat over A nog eens moest gepraat worden.

Noch over A à la Buizer, noch over A à la Kuyper noch over A à la de Zeeuwsche particuliere synode, noch over A à la N.N. is door Leeuwarden iets uitgesproken.

Prof. Dijk wil te veel bewijzen.

En als prof. Dijk zegt: ook de Zeeuwsche afgevaardigden hebben geen bezwaar gemaakt tegen de uitspraak van Leeuwarden, en dus mogen we niemand op grond van Leeuwarden een of andere A-theorie ontzeggen, of haar verbindbaarheid met de confessie loochenen, dan antwoorden we:

ook de Zeeuwsche afgevaardigden konden met de uitspraak van Leeuwarden meegaan, evengoed als ondergeteekende, want:

dat C onjuist was, C, globaal genomen, kon ieder toegeven (zie artikel verleden week), en over A was niets gezegd.

We hebben dus wat A betreft, van Leeuwarden carte blanche gekregen. Noch „verboden“, noch „toegelaten“ staat erop geschreven. Er kunnen A-theorieën zijn, die men kan aanvaarden (afgedacht dan van den term misschien) en er kunnen geheel anders opgezette A-theorieën zijn, die men niet kan aanvaarden, en die men wel degelijk kan verbieden te leeren, op grond van B. Zoo meen ik, dat dr A. Kuyper's A-theorie, A à la dr A. Kuyper, met de confessie niet te verbinden is. Vroeger gaf ik daarvoor reeds enkele gronden aan.

Het zou trouwens een verdragende uitspraak zijn, indien beweerd was, dat „de“ pluriformiteit met de belijdenis te verbinden viel. Daarmee zou het hek van den dam zijn. Er zijn heel wat pluriformiteits-concepten, „elk we reeds herhaaldelijk opmerkten. En zouden nu voortaan allen, die eenige A-lading met de pluriformiteitsvlag wilden dekken, ook zonder nader onderzoek naar de lading het recht hebben te verklaren: blijf af, want deze vlag dekt volgens Leeuwarden in elk geval mijn konkrete lading?

K. S.

DS J. DOUMA OVER HET GEVAL-KNOX.

Ook ds J. Douma (Britsum) heeft zich met de kwestie der pluriformiteit bezig gehouden. Van de opmerkingen, die ik gaf, heeft ook hij een luttel procent eens nader bezien; is toen daarop afgekomen; en heeft vervolgens, met een toepasselijk woord, naar althans hem docht, dit gedeelte zijner opmerkingen beëindigd, om eindelijk over te gaan tot herhaling van wat anderen schreven. Zijn opmerkingen hadden ten doel, de mijne inzake het geval-Knox te ontzenuwen, weshalve ze ook in de pers van prof. Kuyper, prof. Hepp, dr Kanjan met instemming aangehaald zijn. Het voordeel van een paar weken wachten met antwoorden is soms: dat inmiddels ook anderen besluiten tot overname van wat hun nuttige hulpverlening schijnt; we kunnen dan in het antwoord het terrein beter overzien, en weten meteen, waar we aan toe zijn in den huidige staat der gereformeerde wetenschap. Ik heb ook nog niet gereageerd op wat ds Zwier of ds v. Ruler schrijft; allicht heeft wachten óók in dezen in gelijken zin zijn voordeeligen kant.....

Op één punt wees ik reeds. In het nummer van 2 Febr. had ik het vraagpunt, door Knox aan Calvin voorgelegd, aldus geformuleerd: „of tot den doop konden worden toegelaten: onechte kinderen, kinderen van afgodendiennars en geëxcommuniceerden“. Mis, zegt ds Douma: er staat „debeant“, d.i. „moeten, en niet maar kunnen, zooals prof. S. vertaalt“. Wel gefeliciteerd, ds Douma, met den gesloten haas. Inderdaad, er staat „debeant“; hetgeen één van die werkwoorden is, die misschien geen enkel oud-gymnasiast vergeten is, ook al vanwege zijn vertrouwdheid met het woord „debet“. Maar als U bedenkt, dat ik heelemaal niet „vertaalde“, doch (een kind kan het constateeren) Knox' brief lozes weergaf, wijl het me om die „afgodendiennars“ te doen was, dan is het bedrijf, waarmee ge u ditmaal onledig houdt, een beetje overbodig; als Knox vraagt: moeten ze gedoopt worden, dan bedoelt hij natuurlijk: mag de kerk ze weigeren? En dan komt dat natuurlijk precies neer op: kunnen we ze toelaten tot den doop...

Een beetje serieuzer wordt wat ds Douma daarna opmerkt, en wat ook al dienst heeft „mogen“ doen bij de bladen bovengenoemd. In mijn weergave van de door Knox gestelde vraag had ik me van deze woorden bediend:

„onechte kinderen, kinderen van afgodendiennars en geëxcommuniceerden, en zulks vóórdat de ouders met berouw tot de kerk waren wedergekeerd“, enz. (bk. 140, kolom 3).

Mis, verklaart weer ds Douma: prof. Kuyper vertaalde:

„vóórdat... de ouders zich door bekeering onder de Kerk gesteld hebben.“

De lezer voelt, dat hier alles vastzit op „berouw“, dan wel „bekeering“. Dat zegt ds

Douma
eerste
loupe
latere

Let
king:

no
de
ku
se
K
n
de
es
ts
ve
nie
om
is

Tot
Hoe

ben, is
gende:
woorde
zelfs n
hier hu
even b

a) W
geval
waren"
e x c o
lijstje
clusies
der ker
over d
ren. W
haalt e
„Afgo
dat to
rooms
bovens

b) N
niet, m
vrije w
of beke
toch „v
onder I
c) V
voud, M
ceerst, M
plaatst
gen zeg
des He
in het
ik aan
d) M
dat „l
heele i
Douma
eersten
keer, z
ren na
Welk
profess
mogen
het f
gezegd

vo
br
de
dan ge
weer
brief v
burgin
Als

ri
af
op
be
dan stu
resipi
Als
zich o
dan st
gaan b
keeren
Als
broede

ge
he
dan st
cere).
Wat
Om
volzin
den“
dienaa
lezing
moet